

словарь, видеофрагменты и т. д. Например, на дисплее появляется текст, затем предлагаются различные упражнения по его восстановлению: расстановка абзацев текста в правильном порядке, расстановка знаков препинания, восстановление слов, обозначенных в тексте точками.

7. Занимательные тексты. Тексты этого типа – небольшие по объёму юмористические рассказы, сказки, шутки, исторические анекдоты на самые различные темы.

В основном эти тексты выполняют функцию «эмоциональной разрядки». Как правило, подобные тексты тематически связаны с литературными, публицистическими и даже научными текстами. Язык текстов этого типа предельно прост, приближён к нейтрально-разговорному, хотя составители часто вводят омонимию, многозначность, антонимию.

Таким образом, эти тексты, вызывая интерес в содержательном плане, способствуют также лучшему усвоению языкового материала.

Мультимедийные технологии в работе над занимательными текстами могут быть использованы в форме таких средств, как: анимация, графика, различные иллюстративные материалы, компьютер, интерактивная доска, мультфильмы, записанные на DVD, аудиокассеты, грамматический справочник, сборники юмористических рассказов, шуток, анекдотов, записанных на компакт диски.

Итак, в данной статье рассмотрена возможная классификация учебных текстов на основе функционально-стилистического принципа. Предложенные типы текстов имеют свои особенности в соответствии с содержательно-информативной направленностью, целевым назначением и местом в процессе коммуникации (коммуникативной направленности).

Библиографический список

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания). – М., Златоуст, 1999. – 472 с.
2. Зарубина Н. Д. Текст: лингвистический и методический аспекты. – М., Русский язык, 1981. – 13 с.
3. Жинкин Н. И. Механизмы речи. – М., 1958. – С. 24.
4. Османзаде А. О. Методика обработки и презентации учебных текстов. – Баку, 2002. – 73 с.
5. Пашковская М. Е. Использование учебного текста для формирования навыков и умений в различных видах речевой деятельности. – М., 1983. – С. 94–03.

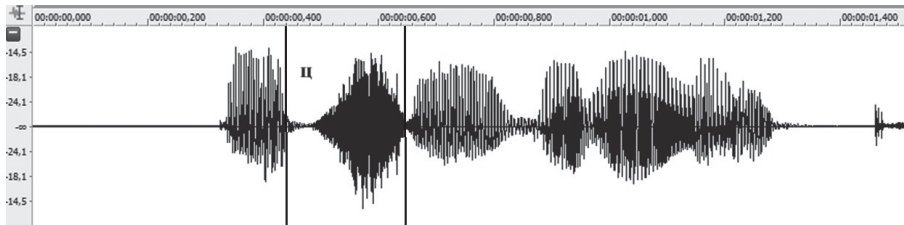
ДЫСТРЫБУЦЫЯ ЗЫЧНАГА [Ц] У БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЕ (НА ПРЫКЛАДЗЕ СПАЛУЧЭННЯЎ «ВЫБУХНЫ + Ц»)

В. А. Мандзік (Мінск, Беларусь)

У працэсе даследавання і апісання фанетычнай сістэмы мовы неабходна ўлічваць дыстрыбуцыйныя абмежаванні, якія накладваюцца на гукі ў маўленні. Гэтыя абмежаванні паказваюць на здольнасць / няздольнасць пэўнага гука / класа гукаў спалучацца з іншымі гукімі. Па словах М. С. Трубяцкога, «спалучэнні фанем падпарадкоўваюцца ў любой мове сваім асаблівым законам ці правілам, якія маюць значэнне толькі для дадзенай мовы і якія неабходна ўстанаўліваць для кожнай мовы асобна» [1, с. 265]. У межах дадзенага артыкула высветлім законы спалучальнасці цвёрдай афрыкаты [ц] з папярэднімі змычнымі ў двухкампанентных кансанантных групах.

Да выбухных зычных у беларускай мове адносяцца тыя, якія паводле сваіх акустычных уласцівасцей маюць наступную структуру: змычка (глухая ў выпадку [п], [п’], [к], [к’], [т]

і звонкая ў выпадку [б], [б'], [г], [г'], [д]) і выбух. Падобную акустычную будову мае і афрыкатыўны [ц], аднак адрозненне ад выбухных заключаецца ў колькасных фізічных параметрах: працягласць змычкі ў параўнанні з выбухнымі меншая, а даўжыня выбухнога сегмента з фрыкацыяй – наадварот, большая [2, с. 76]. Так, на малюнку 1 прадстаўлена асцылаграма слова *пацалунак*, якая дае нагляднае ўяўленне пра акустычную структуру гукаў [ц] (адпаведны сегмент вылучаны дзвюма вертыкальнымі лініямі) і [к] (канцавы ўчастак асцылаграмы). Бачым, што [ц] мае вельмі кароткую змычку (25 мс) і працяглы выбух (160 мс). У той жа час у выпадку [к] глухая змычка доўжыцца 140 мс, а выбух – толькі 20 мс.

Малюнак 1 – Асцылаграма слова «пацалунак»

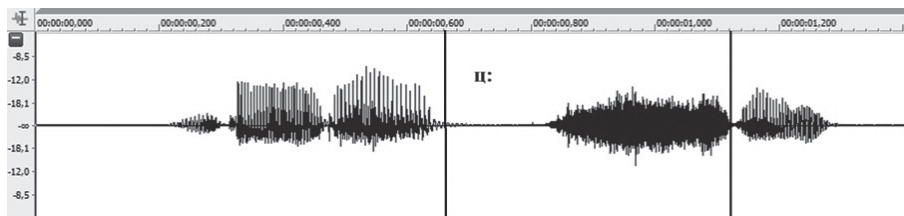
Нягледзячы на тое, што фанетычная сістэма дазваляе двухкампанентныя спалучэнні выбухных у пачатку слова (птушка, тканіна), кансанантная група «выбухны + ц» у дадзенай пазіцыі забараняецца: намі не выяўлена слоў, якія б пачыналіся спалучэннямі [бц], [б'ц], [пц], [п'ц], [кц], [к'ц], [гц], [г'ц], [дц], [тц]. Заўважым, што гіпатэтычныя пачатковыя кансанантныя групы [дц], [тц] павінны былі б мець арфаэпічную рэалізацыю [ц:], гэта значыць, падоўжаны афрыкатыўны [ц] ужываўся б у пачатку слова. Дыстрыбуцыя падоўжаных зычных у беларускай мове абмяжоўвае іх вымаўленне ў пачатку лексем (выключэнне складаюць гукі, што рэалізуюцца на стыку прыставак з-, с- і каранёвых ж, ш – [ж:ац'], [ш:ыц']; на пісьме – зжаць, сшыць). Таму немагчымасць ужывання ў пачатку слоў спалучэнняў [дц], [тц] адпавядае агульным законам дыстрыбуцыі падоўжаных зычных у літаратурнай мове.

Што датычыць пазіцыі абсалютнага канца слова, то тут таксама не сустракаюцца двухкампанентныя спалучэнні «выбухны + ц». Прычым гэтае абмежаванне дзейнічае як для пачатковых форм слоў, так і для граматычных форм. Напрыклад, у склонавых формах назоўнікаў пасля спалучэнняў такой структуры абавязкова ідзе галосны – канчатак: хлопцам, хададцу і інш.

У той жа час шырокія магчымасці для ўзнікнення і функцыянавання спалучэнняў разглядаемай структуры дэманструе пазіцыя сярэдзіны слова. Так, кансанантная група [пц] можа сустракацца на месцы арфаграфічнага спалучэння бц (у выніку аглушэння змычнага) на стыку прыстаўкі і кораня або ў корані слова: абцалаваць [апцалава́ц'], зарубцаваны [зарупцава́ны], у тым ліку і ў запазычаных лексемах: шрубцынга [шрупцы́нґа]. Аднак больш пашыраны выпадкі функцыянавання этымалагічнага [п] без асіміляцыйных змяненняў: адлупцаваць [адлупцава́ц'], шчыпцы [шчыпцы́], купцоўскі [купцоўскі́], перцэпцыя [п'э́рцэ́пцы́я]. Спалучэнне [кц] у беларускай мове пашырылася выключна за кошт адаптацыі іншамоўнай лексікі: вакцына [вакцы́на], велаатракцыён [в'э́лаатракцы́ён]. Большасць з гэтых запазычанняў – назоўнікі на -цыя і вытворныя ад іх прыметнікі: карэ́кцыя [каре́кцы́я] – карэ́кцы́ны [каре́кцы́ны], інфекцыя [інф'э́кцы́я] – інфекцы́ны [інф'э́кцы́ны].

Арфаграфічныя спалучэнні дц, тц сустракаюцца пераважна на стыку прыстаўкі і кораня, а таксама кораня і суфікса: адцура́цца [ац:ура́ц:а], падцу́краваць [пац:украва́ц'], сі́цца [с'і́ц:а], кары́цца [кары́ц:а], дара́цца [дара́ц:а]. Як выключэнне можна назваць прыметнік селядцовы [с'эл'ац:о́вы]. У маўленні дадзеныя спалучэнні рэалізуюцца як падоўжаны [ц:]. Інакш кажучы, у маўленчай плыні ва ўнутрыслоўнай фанетыцы кансанантны сегмент [тц] проста не існуе. Гэтае палажэнне пацвярджаюць вынікі аналізу акустычнай структуры адпаведных гу-

кавых адрэзкаў. Звернемся да асцылаграфічнага аналізу слова *дарадца* (малюнак 2). Гукавы сегмент, што адпавядае арфаграфічнаму спалучэнню *дц*, на асцылаграме выдзелены дзвюма вертыкальнымі лініямі. Замест мяркуюмай паслядоўнасці «глухая змычка – выбух – глухая змычка – выбух» назіраем структуру «глухая змычка – выбухны сегмент з фрыкацыяй», уласціваю для афрыкаты [ц]. А на яе падоўжаны характар указвае павелічэнне даўжыні гучання змычкі: 160 мс (нагадаем, што ў непадоўжанага гука яна складала толькі 25 мс). Такім чынам, у выпадку падоўжанага [ц] на месцы *дц* змычка па працягласці набліжаецца да выбуху з фрыкацыяй.

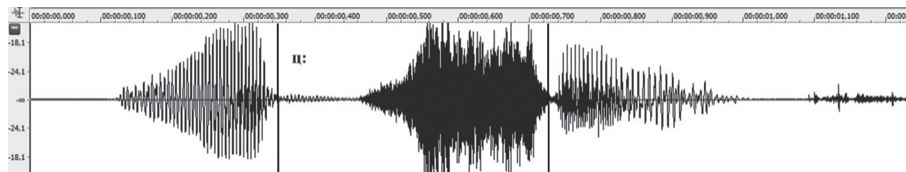

Малюнак 2 – Асцылаграма слова «дарадца»

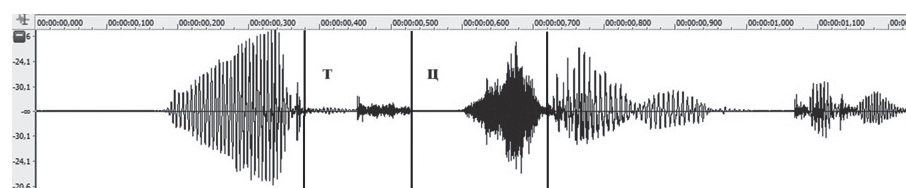
Яшчэ адна пазіцыя, якую мэтазгодна ўлічваць пры выяўленні дыстрыбуцыйных уласцівасцей гукаў, – становішча сандхі. Гэты тэрмін вызначаецца як «пазіцыйна абумоўленае змяненне гукаў, якое ўзнікае на стыку слоў – знешняе сандхі – і марфем – унутранае сандхі» [3, с. 394]. Прамежкавае становішча паміж знешнім і ўнутраным сандхі, зыходзячы з дадзенай дэфініцыі, належыць стыку частак кампазітаў і слоў, набліжаных да іх па сваёй акцэнтна-рытмічнай структуры, гэта значыць тых, у якіх можа ўзнікаць пабочны націск. З аднаго боку, у маўленні любы кампазіт павінен рэалізоўвацца як цэласнае фанетычнае слова. З другога – сандхіяльны стык кампазітаў, асабліва з напісаннем праз дэфіс (тыпу флэш-застаўка), можа ўспрымацца носьбітамі мовы як міжслоўны, і тады кансанантная дыстрыбуцыя можа выходзіць за межы ўнутрыслоўнай фанетыкі. Узнікаюць узуальныя варыянты, характэрныя для знешняга сандхі і абумоўленыя тэмпам вымаўлення: «Нават у тым выпадку, калі паміж канцом адной фанетычнай адзінкі і пачаткам другой адбываюцца тыя ж самыя працэсы, што і ўнутры слоў, гэтыя працэсы выказваюць большую ступень факультатыўнасці, залежаць ад тэмпу вымаўлення, тады як унутрыслоўнае сандхі ад тэмпу рэалізацыі не залежыць» [4, с. 257]. Адметнасць фанетычнай структуры складаных і складанаскарочаных слоў прызнаецца і іншымі даследчыкамі, напрыклад, Л. Ц. Выгоннай: «Аналіз спалучэнняў гукаў у іх межах уяўляе значную цікавасць, бо яны набліжаюцца да тых, якія сустракаюцца на стыку двух самастойных слоў у фразях» [5, с. 142]. Прымаючы пад увагу гэтыя акалічнасці, мы будзем разглядаць сандхіяльны стык асноў кампазітаў як асобную пазіцыю для даследавання кансанантнай дыстрыбуцыі.

У дадзенай пазіцыі намі выяўлены двухкампанентныя спалучэнні [ц] толькі з папярэднімі выбухнымі [д] і [т]. Прычым гэта кампазіты, другую частку якіх складае слова *цэнтр* (са злітным напісаннем і з напісаннем праз дэфіс): інтэрнэт-цэнтр [інтэрнэц:энтр], развед-цэнтр [раз'в'эц:энтр], гідраметцэнтр [г'ідрам'эц:энтр], медцэнтр [м'эц:энтр]. Пададзеная транскрыпцыя адлюстроўвае фанетычны воблік гэтых слоў у адпаведнасці з арфаэпічнай нормай і законамі ўнутрыслоўнай фанетыкі. Разгледзім спецыфіку размеркавання фанем на месцы арфаграфічных *дц*, тэ на прыкладзе асцылаграфічнага аналізу слова *медцэнтр*. На малюнку 3 бачым, што сандхіяльны стык аформлены ў адпаведнасці з нормай: разглядаемы сегмент складаецца з доўгай змычкі і выразнага выбухнога элемента з фрыкацыяй, што адпавядае вымаўленню падоўжанага [ц:]. Аднак магчыма і іншая рэалізацыя, прадэманстраваная на малюнку 4. Тут адпаведны сегмент мае структуру «глухая змычка – выбух (на месцы гука [т]) – глухая змычка – выбух з фрыкацыяй (на месцы [ц])». Такім чынам, структура слова (наяўнасць дзвюх частак) і дадатковае акцэнтнае афармленне першай з іх могуць знач-

на павышаць ступень дэлімітатыўнасці асноў і ўплываць на дыстрыбуцыю фанем на сандхіяльным стыку: узнікаюць узуальныя варыянты, характэрныя для пазіцыі міжслоўнага сандхі. У нашым выпадку назіраецца функцыянаванне спалучэння [тц], забароненага законамі ўнутрыслоўнай фанетыкі, разам з нарматыўным варыянтам [ц:].

Малюнак 3 – Асцылаграма слова «медцэнтр» з падоўжаным [ц:]

Малюнак 4 – Асцылаграма слова «медцэнтр» са спалучэннем [тц]

Дыстрыбуцыя [ц] у двухкампанентных спалучэннях з папярэднімі выбухнымі дапускае спалучэнне толькі з цвёрдымі зычнымі: кансанантныя групы [б'ц], [п'ц], [к'ц], [g'ц] незалежна ад пазіцыі ў слове не ўжываюцца. Дыстрыбуцыйныя магчымасці функцыянавання цвёрдай афрыкаты [ц] у якасці другога члена двухкампанентных кансанантных спалучэнняў адлюстраваны ў табліцы 1.

Табліца 1 – Дыстрыбуцыя [ц] з папярэднімі выбухнымі ў двухкампанентных кансанантных спалучэннях

Пазіцыя спалучэнне ў слове зычных	Пачатак	Сярэдзіна	Канец	Сандхі
[бц]	-	-	-	-
[б'ц]	-	-	-	-
[пц]	-	+	-	-
[п'ц]	-	-	-	-
[кц]	-	+	-	-
[к'ц]	-	-	-	-
[gц]	-	-	-	-
[g'ц]	-	-	-	-
[дц]	-	-	-	-
[тц]	-	-	-	+
[цц]	-	+	-	+

Такім чынам, цвёрдая афрыката [ц] мае дыстрыбуцыйныя абмежаванні пры спалучэнні ў двухкампанентных кансанантных групам з папярэднімі змычнымі. Гэтыя абмежаванні звязаны з пазіцыяй у слове (узнікненне такіх груп магчыма толькі ў сярэдзіне слова і становішчы сандхі), а таксама з характарам саміх выбухных. Так, у якасці першага члена разгледжаных спалучэнняў не могуць выступаць мяккія змычныя і звонкія [б], [g], [д]. Функцыянаванне спалучэння [тц] абмежавана толькі пазіцыяй сандхі.

Бібліяграфічны спіс

1. Трубецкой, Н. С. Основы фонологии / Н. С. Трубецкой ; пер. с нем. А. А. Холодовича ; под ред. С. Д. Кацнельсона. – Москва : Аспект Пресс, 2000. – 352 с.
2. Фанетыка беларускай літаратурнай мовы / І. Р. Бурлыка [і інш.] ; рэд. А. І. Падлужны. – Мінск : Навука і тэхніка, 1989. – 335 с.
3. Ахманова, О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – Изд. 2-е, стер. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 569 с.
4. Пацехіна, А. Сандхі ў беларускай мове / А. Пацехіна // Sandhi w językach słowiańskich / pod red. A. Cychnerskiej. – Toruń, 2013. – С. 241–265.
5. Выгонная, Л. Ц. Спалучэнні гукаў у межах слова / Л. Ц. Выгонная // Фанетыка беларускай літаратурнай мовы / І. Р. Бурлыка [і інш.] ; рэд. А. І. Падлужны. – Мінск, 1989. – С. 142–224.

ПЕРАКЛАДЧЫЦКІЯ ТРАНСФАРМАЦЫІ ІНДЫВІДУАЛЬНА- АЎТАРСКІХ НЕАЛАГІЗМАЎ ЯК СПАСАБ ДАСЯГНЕННЯ АДЭКВАТНАСЦІ Ў ПЕРАКЛАДЗЕ

А. Я. Мантур (Мінск, Беларусь)

Асноўнае патрабаванне да перакладу – максімальна дакладная ступень яго эквівалентнасці да арыгінала, як у плане семантыка-структурнага падабенства, так і ў плане патэнцыяльнага ўздзеяння на адрасата. На практыцы працэс дасягнення такой эквівалентнасці часцей за ўсё звязаны з некаторымі перашкодамі.

Неадпаведнасці ў семантычнай структуры розных моў могуць прывесці да цяжкасцей, якія звязаны з захаваннем і перадачай значэнняў аўтарскіх новаўтварэнняў пры іх перакладзе на іншую мову. Сэнсавая, або семантычная структура такіх адзінак унікальная, а таму можа не супадаць у семантычным плане ў мове перакладу. Тут на першым плане – перакладчыцкія трансфармацыі, якія можна вызначыць як «адхіленне ад слоўнікавых адпаведнікаў». Зразумела, што несупадзенне мовы арыгінала і мовы перакладу на ўзроўні сістэмы, нормы і узусу вымушае перакладчыка звяртацца да эквівалентных міжмоўных пераўтварэнняў.

Нягледзячы на адсутнасць адзінства разумення тэрміна «перакладчыцкая трансфармацыя», большасць даследчыкаў вызначаюць перакладчыцкія трансфармацыі як міжмоўныя пераўтварэнні, што ажыццяўляюцца з мэтай дасягнення перакладчыцкай эквівалентнасці. Некаторымі вучонымі (Л. С. Бархударэў, Я. І. Рэцкер, А. Д. Швейцар) закранаецца пытанне і аб складаным, комплексным характары трансфармацый, падкрэсліваецца ўмоўнасць прапануемых класіфікацый перакладчыцкіх трансфармацый, што звязана са складанасцю вывучэння гэтага перакладчыцкага прыёму.

Мадыфікацыйныя (трансфармацыйныя) адпаведнікі часцей за ўсё маюць комплексны характар, розныя мадыфікацыі адбываюцца адначасова. Марфалагічная мадыфікацыя адбываецца разам з сінтаксічнай, лексічная мадыфікацыя ўзаемадзейнічае з сінтаксічнай. Менавіта комплексны характар мадыфікацый робіць працу перакладчыкаў складанай справай [7, с. 56].

Паняцце трансфармацыі было запазычана з галіны іншамоўных пераўтварэнняў. Калі мы гаворым аб трансфармацыях у межах адной мовы, то маем на ўвазе фразы, якія адрозніваюцца па форме (граматычнай структуры, сэнсаваму нападзенню і г. д.), маюць практычна адзін і той жа змест і здольныя выконваць камунікатыўную функцыю. Вядома, што адну і тую ж думку можна выказаць рознымі спосабамі.

Разам з адрозненнямі паміж імі існуюць і шматлікія моўныя ўніверсаліі, якія робяць магчымым устанавіць агульныя заканамернасці перакладчыцкіх трансфармацый, а таксама выпрацаваць універсальную класіфікацыю прычын і тыпаў гэтых пераўтварэнняў у рамках агульнай тэорыі перакладу.